

В.А. Жадько, П.О. Бідзіля

КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД

Запорізький державний медичний університет

Ключові слова: якість, кількість, освіта, навчання, виховання.

Ключевые слова: качество, количество, образование, обучение, воспитание.

Key words: quality, quantity, education, teaching, upbringing.

Обґрунтовано думку, що якість вищої освіти визначається тим, наскільки тривалий час в активній пам'яті студента залишаються методологічно визначені поняття.

Обоснована мысль, что качество высшего образования определяется длительностью сохранения в активной памяти студента методологически определенные понятия.

In the article the idea that duration of keeping in student's memory methodological sense of notions determine quality of high education is settle down.

МЕТА РОБОТИ

Проблема якості підготовки фахівців вищої кваліфікації в сучасну епоху набуває першорядного значення. Справді, наявний рівень суспільного життя вимагає, щоб якомога більша кількість людей у світоглядно-методологічній мотиваційно-практичній свідомості відповідала як змісту фундаментальних знань, так і їх інформаційно-технологічному втіленню. Вирішенню цієї проблеми має сприяти рівень освіти, якість якої у закладах середньої і вищої школи має бути адекватною суспільним загально-цивілізаційним запитам.

Навряд чи можна стверджувати, що така якість властива закладам вітчизняної системи освіти. Так, за міжнародними рейтингами, до 500 найкращих світових ВНЗ не входить жоден із них. Що неприпустимо, зважаючи на прагнення України до 2020 року увійти до 20 найбільш розвинених країн світу. Неприпустимо також те, що кількісний ріст ВНЗ, яких III–IV рівнів акредитації близько 300, а разом із закладами I–II рівнів понад 800, не супроводжується якісними змінами як у сфері матеріального виробництва, так і сфері соціокультурній у всіх її складових. Між тим країни, які у XX ст. свідомо пішли на бюджетне фінансування системи освіти, особливо вищої, в розмірі 30–40%, досить швидко – в межах одного десятиліття – стали лідерами світового соціально-економічного й духовно-культурного розвитку.

Ми переконані, що проблему можна вирішити лише тоді, коли провідниками бажаного розвитку українського суспільства стануть люди, яких традиційно соціальна філософія і соціологія відносять до еліти. Це категорія, що складається з осіб, здатних до органічного поєднання теоретичних знань з їх практичним впровадженням. Це люди, яких філософська теорія пізнання називає суб'єктами. Оскільки суспільна свідомість, що виросла на переконанні, нібито рушійною силою історії є народні маси, є потреба, як того вимагає формально-логічний закон тотожності, чітко визначитись відносно змісту понять, які використовують при обговоренні будь-якої проблеми з метою знаходження об'єктивної істини. Зазначимо, що цей закон сформульо-

ваний ще Аристотелем, але, на жаль, його вимоги не стали методологічним принципом організації як теоретичного знання, так і суспільного буття.

Отже, є всі підстави, щоб, нарешті, *почати з початку*, зокрема з чіткого, виразного, бажано однозначного, консенсусного визначення понять, що характеризують систему освіти загалом, вищої зокрема. Сприймаючи такі визначення/значення (*определения/пределы*), можна *почати* процес їх практичного втілення з перспективою успіху. Адже діяти будуть однодумці, які *спільно* в результаті мислення про основні поняття прийшли до *єдиної* думки щодо його змісту. Тому підозрювати їх в тому, що вони мають лише *одну* думку, не можна. Навпаки, вони виходять з вимог закону як методу пізнання і практики, а не суб'єктивної думки, що підштовхує до свавільних дій. Саме це маємо у християнському символі віри, в якому Бог-Батько створює єдинородного і єдиносутнісного Бога-Сина, завдяки чому у спілкуванні між ними діє Бог – Дух Святий. На таких засадах почала формуватись християнська церква. Але, заради об'єктивності, слід зазначити, що ця ідея запозичена в Епікура, який вважав спілкування з однодумцями найвищим благом, яке приносить щастя і злагоду, оскільки між ними панує розумне, моральне і справедливе.

Постає ще одне важливе питання: «Невже до цього часу *відсутні* визначення необхідних понять?». Звичайно, що вони *присутні*, але далеко не завжди їх основний методологічний принцип адекватно відображує *сутність*. Проте історичний досвід свідчить, що саме освічені люди ігнорують необхідність *починати* як духовно-пізнавальну, так і суспільно-практичну діяльність з визначення змісту понять. Причина – суб'єктивна зухвалість, адже він відомий їм з попереднього досвіду. Насправді ж це велика помилка, оскільки далеко не завжди початок будь-якої дії викликаний свідомими розумно-вольовими чинниками. Крім того, звичка діяти, так би мовити, мимовільно значно потужніша, ніж довільно – так краще для здоров'я.

Почнемо з лаконічного визначення філософії першим її «професором» Аристотелем. Це – *мислення про мислення*.

Він же визначив мислення як уміння знайти в різноманітних об'єктах сприйняття їх спільну, загальну основу. Щоб бути в стані постійного мислення, потрібно якомога більше часу перебувати або в безпосередньому спілкуванні з іншими відносно загальних основ буття, або ж, що значно продуктивніше для здобуття практичних навичок мислення, перебуванні у змісті текстів, оскільки і звукове мовлення, і мова текстів є матерією загальних сутностей, їх арсеналом.

Це означає, що пізнання загального як основної атрибутивної ознаки закону можливе на шляху від лексичного складу мови до знаходження його в ній, у текстах, а не об'єктах сприйняття. Адже закон – це прояв об'єктивного як загально-необхідного внутрішнього, прояв постійно незмінного й усталеного. Всі ці атрибутивні ознаки не даються органам сприйняття – вони сприймають об'єктно-речове, одинично-випадкове, мінливе й нестійке. І навпаки, тривалий час перебуваючи поза предметно-речовим світом об'єктів, тобто у сфері буття промовленого й записаного слова, людина здатна відкрити для себе інший вимір світобудови – сутнісний, закономірний.

Ось тут і потрібно шукати принципові відмінності між середньою і вищою школою. Виходимо з того, що покликання освіти загалом в тому, щоб спонукати людину перейти від знань на основі досвіду сприйняття об'єктів до знань, отриманих засобами автономного пізнавально-дослідницького пошуку законів, що визначають їх буття.

Середня школа може дати знання, що у більшості випадків сприймаються на віру в те, що критерієм істинності є принципова можливість їх емпіричної перевірки за допомогою лабораторних експериментів. Тобто, вона апелює до звичного наївно-матеріалістичного переконання про те, нібито пізнання має фундаментом так зване живе споглядання, від якого прокладається шлях до абстрактного мислення і від нього до практики. Апелюючи до молоді, В. Ленін ставив завдання вчитись так, щоб наповнити пам'ять знаннями, виробленими людством. Тобто, не передбачалось формування людини в якості суб'єкта пізнавальної діяльності у тому вигляді, як це відбувалось у Західній Європі, починаючи ще з доби Нової історії як доби Нового часу.

Що ж саме складало зміст Нового? – Те, що, по-перше, філософія набула методологічного статусу; по-друге, пізнання здійснювалось на основі максим Р. Декарта «Я мислю, отже, Я існую» та Б. Паскаля «не простір і не час, які ми не можемо охопити відчуттями, а мислення вивичує нас над світом; тому будемо вчитись добре мислити – ось вищий рівень моральності»; по-третє, початок мислення – сумнів в істинності отриманих на віру й пам'ять знань; по-четверте, не сумніватись відносно пізнавальних можливостей розумно-вольового методу пізнання, оскільки розум і воля тотожні в ньому; по-п'яте, йти у пізнанні шляхом аптерцепції, тобто максимально можливої зосередженості розумно впорядкованої волі на об'єкті пізнання, який не має предметно-речової просторово-часової визначеності. Такий підхід до пізнання не може бути масовим, тому це координати, в яких має здійснюватись система вищої освіти. Її результати – це світло знань про сутнісні виміри буття.

Р. Декарт має бути відомий всім не стільки через те, що запропонував систему координат, а в першу чергу тому, що вперше чітко визначив методологічну функцію мислення в якості головної для філософії як основи наукового пізнання. Розум людини об'єктом свого пізнання має постійно обирати всю сукупну речову й інтелегібельну цілісність, увесь світ і всі науки про нього. Адже все в ньому і він у всьому. Філософський розум тотожний природній цілісності світобудови. Філософія – це і є світове дерево: корені – метафізика, стовбур – фізика, крона – всі інші науки: медицина, механіка, етика. Лише така якість розуму надає йому адекватного спрямування – «вказувати волі вибір дій у життєвих несподіванках». У всіх предметах людського дослідження слід бачити не те, що бачать інші, і не те, що хочеться бачити згідно власних передбачень, «але те, що ми чітко й виразно можемо побачити або надійно дедукувати, адже знання не може бути досягнуте інакше» [4; 273]. Дедукції може передувати лише пов'язана з нею інтуїція – «поняття ясного і уважного розуму, настільки просте й виразне, що воно не залишає жодного сумніву в тому, що ми мислимо, або, що одне і те ж, тверде поняття ясного і уважного розуму, породжене лише природним світлом розуму і завдяки своїй простоті достовірніше, ніж сама дедукція» [4; 274–275].

Не можна пізнавати без наявності методу, навіть краще не пізнавати. Метод – це точні та прості правила, дотримання яких не дозволяє припускатись помилок. Метод дає не школа, а апріорно наявна в людині сутність, яку слід дедуктивно-інтуїтивно розвинути і яку розвиває математика, – наука про суще і метод його буття і пізнання. «Адже ця наука має містити в собі перші начала людського розуму і поширювати свої завдання на добування істин відносно будь-якої речі» [4; 277]. Секрет методу – невтомний пошук абсолютного, тобто чіткого, виразного, простого, ясного і прозорого, що з'єднує все як єдине, подібне, спільне, загальне, що є єдиним, є принципом різноманітного й відносного.

Ніщо не може бути пізнаним раніше від самого інтелекту, адже пізнання всього іншого залежить від цього. Тому дуже бажано, щоб кожна людина коли-небудь у своєму житті дослідила сутність пізнання і його можливості й на цьому шляху відкрила для себе засоби пізнання і метод. «Слід спрямовувати гостроту розуму на найнезначніші й прості речі і довго зупинятись на них, доки не звикнемо виразно і ясно прозрівати в них істину. ... кожен має бути твердо переконаний, що не з багатозначних, але темних, а тільки з найпростіших і найдоступніших речей повинні виводитись найбільш сокровенні істини» [4; 281].

Розум слід постійно тренувати дослідженням сутності вже відомих речей, – методичне відтворення відомого робить розум проникливим і методологічно оформленим, здатним до поступового переходу на режим автономного самопізнання. Діалектика не може дати нового знання, але за її допомогою його можна засвоїти і викласти іншим. Відкриття – наслідок інтуїції, яка відкриває прості, ясні, чіткі, виразні, прозорі й самоочевидні засади буття і започатковує логічну дедукцію. Повне знання досягається за рахунок методичної енумерації –

поступового охоплення цілісного й відомого знання, інтуїтивно відтвореного з пам'яті.

Ми навели міркування видатного мислителя, адже саме з нього, з висновків його філософії започаткувалась Нова історія і Новий час як історія людини, що свідомо використовує час свого життя для його організації на засадах *методологічно оформленого понятійного мислення*. Саме від цього залежить те, настільки знання стануть способом життя, *піднятим на принципово новий якісний рівень*. Власне цей рівень понятійно-дедуктивного мислення і зобов'язана дати *вища освіта*, головне покликання якої в тому, щоб сформувати у студента практичні навички до пізнання на основі методу *інтелектуальної дедукції* з системи наукових понять, отриманих за час навчання. В такому разі можна говорити, що ВНЗ дав *якісну освіту*, яка трансформувала сформовану середньою школою емпіричну свідомість як суму знань на індивідуальне уміння використовувати їх як у науково-дослідній, так і різних видах суспільної діяльності.

Отже, для розуміння того, що таке якісна освіта, потрібно, посилаючись на безумовний авторитет видатних мислителів, виходити з того, що поняття мають методологічний статус. Адже саме вони визначають *внутрішній конструктивний принцип самоорганізації будь-якого класу об'єктів*. Інакше кажучи, вони виконують функцію закону, згідно якого людина як суб'єкт має діяти по відношенню до об'єкта, в тому числі й по відношенню до себе самої як об'єкта самоорганізації.

Гегель, який вважав за необхідне для студентської молоді оволодіння філософією в якості логіки наукового пізнання, писав: «Метод виник як *поняття*, що само себе знає і має своїм предметом себе як настільки ж суб'єктивне, наскільки й об'єктивне абсолютне, тобто – як повна відповідність між поняттям і його реальністю, як існування, яке є саме поняття» [3, 290]. Людина як носій свідомості в собі самій містить не тільки лексичний, але й понятійний зміст. Освіта якраз і передбачає формування навичок трансформації слів у поняття на тій підставі, що сутнісні виміри буття містяться в них, але вже у поняттях як виразниках розуму. Не випадково, що в разі нерозуміння люди висловлюються так: «Не маю поняття». А воно не лише в текстах, але й у тілі людини, у властивій йому метафізиці, адекватним проявом якої є звукове мовлення. Звідси аксіоматичне визначення мови як невичерпного арсеналу мислення. Напружено й постійно мислячи, людина з суто фізичної істоти стає метафізичною в якості суб'єкта філософської методології пізнання. Вона стає вище себе самої, обмеженої простором і часом власного буття. Між тим, пізнання піднімає її над цією обмеженістю, адже дозволяє відчувати себе вічною й безкінечною, абсолютною істотою, оскільки саме такий статус мають його результати – закони, принципи, категорії й поняття.

На принципі тотожності людини як мікрокосму й макрокосму побудована пізнавальна діяльність людства. Тому вона в самій дійсності існує як «повна відповідність між поняттям і його реальністю», в пізнавальному сенсі як саме поняття. Якість освіти у ВНЗ досягається лише тоді,

коли у студента з'являється таке розуміння. Але тільки у усвідомленому вигляді – як надбання активної й оперативної діяльної пам'яті. Це добре усвідомлювали видатні мудреці й мислителі, тому надали понятійно сформованому розуму статус обоженного.

С. Боецій у праці «Розрада філософією» стверджував, що вона, на відміну від Фортуни, розраджує і втішає наявністю знання загальної основи сущого, що робить людську масу цілеспрямованою у своїх діях. Без знання мети не існує цілісності суспільства, і воно являє собою сукупність дурних людей, позбавлених будь-яких благодатних сил через безсилля сліпоти невігластва, яке підштовхує їх до порочної життєдіяльності. Більше того, порочні люди, яких більшість, взагалі не існують, тобто не мають буття в якості людей, «адже існує лише те, що дотримується загального порядку сущого і діє відповідно до своєї природи; те, що порушує ці принципи, зрікається своєї природи» [2; 255]. Проте порочна більшість не здатна знищити слави мудрих, що, по-перше, зовсім іншої якості, по-друге, належить вічності.

Фортуна існує, але вона стоїть на заваді існуванню людини як господаря власної волі, яка й має стати для неї її долею, має визначати її долю. Воля до розуму, до пізнання сущого розвивається Філософією, – така думка Боеція. «Ніколи Фортуна не зробить твоїм того, що природа зробила для тебе чужим» [2; 214]. Природа в філософському контексті, як уже зазначено, – це не фізика речей, предметів, явищ, а їх сутність, відкрита пізнанню, а не сприйняттю. «Становище, надане людині природою, таке, що лише тоді людина відрізняється від усіх інших речей, коли пізнає себе, і вона ж опускається нижче тварини, якщо перестає усвідомлювати своє призначення. Якщо для інших тварин не знати самих себе відповідає їх природі, то в людей це наслідок розтлінності» [2; 215].

Представник реалізму І.С. Еріюгена (IX ст.) стверджував, що і філософія, і релігія досліджують один об'єкт – первинну духовну основу світу, що є також основою морально визначеної поведінки людини, тобто реальність людського буття тотожна реальності духовної субстанції в ньому. «Адже нас не відмовляють, а навпаки, заохочують досліджувати себе самих; як сказав Соломон: «Якщо не пізнаєш самого себе, йди на шляхи тварин». Адже не далеко пішов від безсловесних тварин той, хто не знає ні себе самого, ні загальної природи роду людського. І Мойсей говорить: «Дослухайся себе самого і читай, немовби у книзі, історію діянь душі» [1; 789].

«Реальність» людини, або ж найвищий рівень її якісного саморозвитку, полягає в наявності в ній розумної волі. «Адже не тому людина є воля, що вона є саме воля, а тому, що вона є розумна воля. Насправді, *знищ розумну волю – і людини не буде* (виділено мною – авт.)» [5; 93].

Все викладене дає підстави *стверджувати*, що *якість системи вищої освіти залежить від того, настільки вона здатна підняти свідомість людини з емпіричного рівня знань*, що постійно апелює до їх кореляції з предметно-речовими формами буття об'єктів пізнання, *на теоретико-понятійний, як методологічний і сутнісний, засобами якого*

її життєдіяльність набуває гармонійного з природним і суспільним середовищем спрямування.

Система вищої освіти має оцінювати не якість знань, чомусь визначену кількісно й суб'єктивно певними балами. Вона повинна виходити з визначення тих понять, що її характеризують як систему навчально-освітніх закладів. А поняття *якості* означає *тривалість збереження в об'єкті числа визначальних властивостей (кількість), що забезпечують його цілісність і функціональну придатність*. Тобто, якість – це не оцінки знань на «відмінно» і «добре», що досить часто з різних причин виставляють не об'єктивно, а тривалість у часі впливу на людську життєдіяльність кількості визначальних властивостей об'єкта, які стали властивостями людини. Остання в такому випадку набуває *якості суб'єкт-суб'єктної істоти*, для якої об'єкт пізнання і властивий йому внутрішній закон саморуху стає *методом* і способом життя. Зазначимо, що об'єкти природи відносно до самих себе є власними «суб'єктами», яких людина спочатку (в міфології) позначає як сукупність богів, а потім (у релігії) як єдиного Бога-Творця. І лише філософія веде мову про те, що тільки вона є *суб'єктом – носієм цілеспрямованої розумно-вольової духовно-пізнавальної і суспільно-практичної дії*.

Отже, система вищої освіти – це якісно новий рівень формування людини. Але такої, яка вже не є *учнем*, якого навчають переважно як об'єкт впливу, а є *студентом*, тобто суб'єктом саморозвитку й самоосвіти на основі того, що навчальні предмети викладають у понятійно-методологічному ключі. Це відповідає змісту самого слова *студент* – особа, яка *старанно вивчає*. Настільки старанно, що досягає рівня *ідеї* – єдності знань про властивості об'єкта, які нібито переселяються в нього, стаючи його власними властивостями. Це і є найвищий рівень якості, якого здатна досягти людина і в напрямку досягнення якого має організувати навчальний процес ВНЗ.

Щоб його досягнути, потрібно, знов-таки, виходити зі змісту тих понять, що характеризують процес мислення. Це *судження* – форма мислі, яка просто фіксує наявність або відсутність у об'єктів пізнання тих чи інших властивостей. Далі *умовивід* – форма мислі, що виявляє наявність або відсутність загальних властивостей у всій сукупності спорідненого класу об'єктів. Нарешті, *поняття* – форма мислі, що відображає основний, основоположний принцип, завдяки якому об'єкт зберігає цілісність. Тому *мислення на рівні понять має методологічний статус* – вони визначають не просто сукупність ознак об'єкта, а ту з них, що покладена в основу його буття як його якість. Не випадково, що спорідненими є поняття якості та властивості, хоча філософський рівень мислення не отожднює їх.

Отже, цілком очевидно, що оцінювати знання потрібно не сумою суджень, які студент висловлює під час відповіді на питання, а числом понять, які стали для нього принципами його пізнавально-пошукового способу навчання. Це не так складно оцінити – потрібно, по-перше, перевірити знання визначень основних понять, по-друге, запропонувати дати їх змісту методологічно-пошукове завдання, по-третє, про-

вести операцію на уміння здійснити дедукцію з них до рівня умовиводів, адже вони, в свою чергу, є продуктом індукції/узагальнення з суджень.

Вища освіта – це така якість навчально-освітнього процесу, що формує усталені навички творчо-продуктивної методології діяльності в будь-яких сферах суспільного життя. Але це якість, що проявляється з часом, а не під час проведення заняття, іспиту, тестування тощо. Закон *взаємного переходу кількісних змін у якісні* є не тільки і навіть не стільки законом природного буття, скільки законом пізнання. Кількість для сфери буття – це число суттєвих ознак і властивостей об'єкта, а кількість для пізнавального об'єкта, яким є людина, визначається кількістю часу, необхідного для того, щоб відбулось органічне перенесення, засвоєння, усвідомлення понятійного змісту навчальних дисциплін у методологічно дисциплінований спосіб її діяльності. Якість освіти маємо тоді, коли не забувається, не виходить за межі буття людини в забуття й небуття зміст понять. Це означає, що не можна судити про якість освіти відразу після отримання усних чи письмових відповідей. Якість – це згорнута, знята в об'єкті, в даному випадку в пам'яті людини кількість, тому потрібно почекати, поки вона розгорнеться, розкриється і почне діяти продуктивно.

Завершимо ще одним посиланням на авторитет Гегеля, адже система освіти фактично побудована на його вченні про саморозгортання в поняттях абсолютної ідеї знання. Отже: «Метод є *душа і субстанція*, тому щось осягнуте в понятті і пізнане у своїй істині лише тоді, коли воно *повністю підпорядковане методу*; він власний метод всякої справи як такої, адже його діяльність покладена в понятті» [3; 291]. Це означає, що навчально-освітній процес у системі ВНЗ через всю сукупність навчальних дисциплін повинен підпорядковуватись формуванню у студентів практичних навичок методологічно спрямованого використання змісту понять. Звичайно, що це цілком можливо, але за однієї головної умови. Зокрема, на таке використання їх зобов'язані спрямовувати викладачі. Адже *справа не в тому, щоб запам'ятати визначення поняття, а в тому, щоб вони набули* і для професорсько-викладацького складу, і для студентів *значення методу*. А метод – це шлях (*methodos* – шлях, дорога), яким потрібно йти в напрямку досягнення об'єктивної істини, тобто закону.

Так, якщо взяти його визначення, зокрема *закон – це незмінне, загальне, об'єктивне, необхідне, внутрішнє, постійно повторюване в усталеній стійкій взаємодії об'єктів*, то це відразу ж пояснює, чому, наприклад, досить складно утверджуються гармонійні відносини між людьми в суспільстві та всіх його структурах. Тому що вони більш схильні до *постійних змін*, до *суб'єктивного бажання обійти внутрішнє зовнішнім чином*, зробивши для себе *неповторний індивідуальний*, проте – парадокс! – *усталений і стійкий – виняток*. Звідси в суспільствознавстві домінують певні тенденції, що й описують взаємодію *не лінійно, а статистично*. Звідси ж і необхідність у *виховній* роботі враховувати *індивідуальне, мінливе, суб'єктивне, зовнішнє* (адже зустрічають по одягу, а проводжають за розумом, але

часто буває, що запізнює), через що історія людства *постійно* (це її неминучий необхідний закон) супроводжується війнами аж до самознищення, оскільки врахувати все *мінливе, індивідуальне, суб'єктивне, випадкове, неповторне, нестійке й неусталене* майже неможливо.

ВИСНОВКИ

Значно меншою мірою з такими складнощами зіштовхуються представники природознавчих, у даному випадку медичних наук. Тому ми хотіли б звернути їх увагу на те, що людина, яка і для них є об'єктом пізнання, має отримувати методологічно спрямовану освіту, що забезпечить якісну підготовку фахівців зі спеціальності – *ЛЮДИНА*. У

значенні *природно-соціальна* істота, що (значення) безпосередньо впливає з *визначень* понять. Упевненість йде від того, що наукові поняття не обманюють.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антология мировой философии: В 4-х т. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1. – 936 с.
2. *Бозций С.* Утешение философией / *Бозций С.* – М.: Наука, 1990. – 415 с.
3. *Гегель Г.* Наука логики: В 3-х т. / *Гегель Г.* – М.: Мысль, 1972. – Т. 3. – 371 с.
4. *Декарт Р.* Сочинения: В 2-х т. / *Декарт Р.* – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 654 с.
5. Хрестоматия по философии. – Ростов-на-Дону: РГУ, 1997. – 432 с.

Відомості про авторів:

Жадько В.А., д. філос. н., професор, зав. каф. суспільних дисциплін ЗДМУ.

Бідзіля П.О., к. іст. н., доцент, доцент каф. суспільних дисциплін ЗДМУ.

Адреса для листування:

Жадько Віталій Андрійович. 69035, м. Запоріжжя, пр-т Маяковського, 26, каф. суспільних дисциплін ЗДМУ.

Тел.: (061) 233 30 54.

Поступила в редакцію 15.12.2011 г.